

החרם בפשקווילים: לשון, סגנון ותוכן

שרה האופטמן ושרה זמיר

פשקוויל הוא כינוי לכרזה או פלקט המתנוסס ברחוב החרדי ומהווה מניפסט בעל דרגות חומרה שונות - ממחאה ואזהרה בעלמא ועד לחרם של רעיון, גוף, תופעה או אנשים שהחברה חרדית אינה חפצה ביקרם. במאמר מוצגים פשקווילים שעניינם חרם ונידוי ובוחן את שפתם, סגנונם ומהותם. מבט מעמיק במושאי החרם של הפשקווילים מוביל אל התובנה כי עיקר החרמות מופנה אל סוכני החברות, שלדעת העדה החרדית יש בהם סוג של איום וכפירה בדרך החינוך שהם רואים כנכונה ושאינן בילתה.

החקר הלשוני מתייחס לסממנים של תת-לשון כתובה, מתוך הנחת היסוד שכתובת החוצות פתוחה לאו דווקא למשוררים ולסופרים שכתביהם עברו עריכה וביקורת ו"כל אדם יכול לכתוב על הקיר באופן ספונטני ואוטנטי" (Abeck & Buckley, 1943). לפיכך אפשר למצוא בכתובה על קירות שעתוק של לשון דבורה, שימוש בסלנג, שגיאות כתיב ואנטי לשון. היבט שלישי מתייחס לאלמנטים הלשוניים של התיוג. דוגמה לכך נוכל למצוא בלשון הפשקווילים שברחוב החרדי, שהיא כרטיס ביקור לזיהוי חברתי (מוצ'ניק וקנטור, תש"ס), ויש בה שימוש בכתוב חסר ומלא שלא על פי כללי האקדמיה ללשון, כמו גם שימוש בכתוב שונה מזה המקובל בשפה התקנית ("טלויזיא" - באל"ף במקום בה"א וכדומה). קנטור ומוצ'ניק (תשס"ד) וכן שפירא (2005) מציינים גם את השימוש המופרז בראשי תיבות ובנוטריוקונים, צירופי לשון ייחודיים וחריגות דקדוקיות כתופעה המקשה על הקריאה וההבנה של מי שאינו שייך לתת-הקבוצה. כאן הופכת הלשון עצמה לכלי של תיוג: היא מובנת רק לאנשי הקבוצה ומשאירה מחוץ למעגל הקוראים את מי שאינו שייך אליה כלומר, סממנים לשוניים נתונים לבחינה ככלי לתיוג ולבידול.

מקור המילה פשקוויל (מקור השם בלטינית: Pasquillus) הוא על שם הפשקווילים הראשונים שנכתבו באיטליה במאה השש עשרה כמכתמים סטיריים, שהופצו על גבי פסל שהוצב בכיכר העיר על ידי הבישוף (פרידמן, 2005). מאז ואילך התפתחה ספרות הפשקווילים כסוג מובחן של כתיבה על קירות: "כתבי-פלסטר, המהווים סוציולקט ייחודי, בעיקר בשל ריבוי האמצעים הרטוריים וביטויי הנאצה" (קנטור ומוצ'ניק, 2004).

הפשקוויל (בכתיב אידיש: אַשקעוויל) הוא כינוי לכרזה או פלקט ברחוב החרדי המהווה מניפסט בדרגות חומרה שונות - ממחאה ואזהרה בעלמא ועד לחרם של רעיון, גוף, תופעה או אנשים שהחברה חרדית אינה חפצה ביקרם. הגדרת מילות החרם על פי חז"ל ציורית ומוחשית: "עקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף" (בהרוזי-ברעה, 2005). הפשקוויל כתוב בדרך כלל בעברית ארכאית ובלשון קודש ושפתו דרמטית מאוד. הוא כולל טקסט קצר, בעל מסר קליט למען הקוראים החולפים במהירות במקום. כדי לשרת מטרה זו מתבסס הכותב על חריזה, משחקי מילים (ניר, 1999) ולעתים גם על "לשון אלימה, עוקצנית ועולבת" (שפירא, 2005) ועל ניסוח דרמטי ומוגזם של הכותרות על מנת לקדם את מטרותיו (אריאלי, 2005). היבט אחר של

בבחינת פורץ גדר, ללא סליחה "לא יאבה ה' סלוח לו" ולכן יורחק מהקהילה ויחול עליו חרם ו"יבדל מקהל עדת אשכנזים וחלק לא יהיה לו בכללות האשכנזים".

בחלק השלישי המסיים נהוג לציין שם אחד או קבוצת שמות של נכבדים החתומים על הכתוב. בפשקווילים העוסקים באזהרות ובחרמות, מצויה לעתים רשימת החותמים גם מתחת לכותרת וגם בחלק המסיים (ראו שם, עמ' 63 ועמ' 82).

מהם מושאי החרם של הפשקווילים החרדיים?

לכאורה, מושאי החרם של העדה החרדית שונים זה מזה. להלן, מספר דוגמאות מייצגות, מתוך ספרה של בהרוזי-ברעה (2005).
 האחד, חרם על השליחים הציוניים לגולה משנת 1897 שכותרתו אזהרה גליה! (שם, עמ' 53): "לבלתי קבל שום שליח שלא יהיה מקויים בחתימתנו... בכוח תורתנו הקדושה".
 השני, כותרת, אל תשתתפו בבחירות מזויפות (בהקשר לבחירות לועד העיר) משנת 1911 (שם, עמ' 58): "לפיכך אנו פונים אל כל הקהל להימנע להשתתף בבחירות הנ"ל, עד שתסודרנה הבחירות באמת על דעת הצבורים".

מתוך עיון בפשקווילים העוסקים באזהרות וחרמות (מתוך ספרה של בהרוזי-ברעה, פשקווילים, מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי משנת 2005) נוכל לציין, כי לפשקוויל שלושה חלקים: החלק הפותח - הכותרת, מציינת באותיות בולטות במיוחד, כי לפנינו נושא שחל לגביו "חרם חמור" (שם, עמ' 87), "אזהרה חמורה" (שם, עמ' 53, 62, 82) או רעיון זה בניסוח קצת שונה "פן אבוא והיכתי את הארץ חרם" (שם, עמ' 63). בפשקווילים אחרים נמצא בכותרת ביטויים המגדירים את מושא האזהרה או החרם "חורבן החינוך" (שם, עמ' 71) "מפני מה אסורה הטלויזיה?" (שם, עמ' 89).

חלק השני - גוף הפשקוויל חוזר על הנושא ומוסיף הנמקות ואזהרות לדוגמה, הפשקוויל האוסר על לימודי ספר ולשון נוכרייה (שם, עמ' 63) מנמק זאת בכך, שלימודים אלו גורמים "להשכיח מישראל תורתנו הקדושה" וישמשו "שורש פורה למינות ולאפיקורסות". מעשה זה מוצג כחמור ומלווה בצירוי לשון דרמטיים כמו "ראינו שערוריה. והתורה חוגרת שק כאבלה". מכאן האזהרה "גזרים בגזירה חמורה ואוסרים באיסור גמור" [ההדגש היא במקור] המתייחסת לכל אחד שלא ירחיק את בניו ובנותיו מבית הלימוד הזה, בהווה ובעתיד. הנוהג כך יהיה

השלישי, כותרתו חרם משנת 1857 (שם, עמ' 63) ועניינו חרם על הקמת בית ספר האוסר על לימודי ספר ולשון נוכרייה. הרביעי, חורבן החינוך תחילת המאה העשרים (עמ' 71): "היזהרו מהחינוך החופשי! היזהרו מהאפטרופסים החדשים מקרב באי, שרוצים לחנוך את ילדיכם על ברכי החופש והדרור... חופש ממסכת אבות".

ההנמקות לחרם הופיעו בפשקוויל משנת 1921 וביניהם "מפני שגדולי התורה הטילו חרם חמור על מסירת בנים או בנות לבתי-הספר..." החמישי, אזהרה חמורה משנת 1946 (עמ' 82) - אזהרה בעניין החינוך ה"אחר" מטילה "חרם חמור על פורצי הגדר בחינוך הבנים והבנות כפי המקובל לנו".

השישי, חרם חמור מסוף שנות השישים של המאה העשרים (עמ' 87): "חרם חמור על כלי מתועב זה (טלביזיא) וכל בית ישראל שיכניס כלי הטלביזיא הטמא בתוכו לתוכו, סופו חורבן ואבדון רח"ל (רחמנא לצלן) ובו ארוך ושמתא. ואסור להשכיר דירה או חנות למחזיקי כלי משחית זה..." בפשקוויל נוסף, שביעי במספר, מגמה זו מתחזקת בשנות השבעים והטלוויזיה נחשבת "דרך מסוכנת מאוד, בגלל השחיתות, הטמונה בה להעביר יהודים על דעתם ודעת קונם". על הטלוויזיה המכונה "כלי מתועב" וכן על כל מי שיכניס את "הטלוויזיא הטמא" (עמ' 89). השמיני, כותרתו אזהרה חמורה! שהופץ במחצית הראשונה של המאה העשרים (עמ' 121) יוצא כנגד משחקי הכדורגל. "מכות תוה"ק (תורתנו הקדושה), הנו אוסרים איסור גמור על כל אדם מישראל ללכת לראות משחק זה של כדורגל".

התשיעי, כותרתו בירור דברים שהופץ באמצע המאה העשרים (עמ' 140) נגד עיתון קול ישראל: "בח"ח (חס וחלילה), שלא לתמוך ולא לחזק את עיתון 'קול ישראל'... שהוא מסמא עינו אחינו שבגולה, והרבה התפתו להאמיין שהוא יוצא על ידי חרדים, ולכן אסור לכל בר-ישראל לחזק את העיתון הזה, לא בכסף ולא בכתיבת מאמרים ולא לתת מודעות וברכות".

העשירי, כותרתו הזדעזעו א"י משנות השישים של המאה העשרים (עמ' 172) עוסק "בכריכה המוחרמת" אשר "הביאה בכנפיה חילולי שבת ואיומים ונוראיים".

מבט מעמיק במושאי בחרם מוביל אל התובנה כי עיקר החרמות מופנה אל סוכני החברות שלדעת העדה החרדית טומנים בחובם סוג של איום וכפירה בדרך החינוך שאותה הם רואים כנכונה ואין בילתה. בין אם מדובר בחינוך פורמלי כבית ספר או במושאים לשעות הפנאי (עיתון, כדורגל או בריכה), דעת כותבי הפשקווילים אינה נוחה עם השקפה אחרת, שונה במסריה, העלולה לשמש חלופה לתלמוד התורה השמרני.

הפשקוויל הקורא לחרם: ביטוי למחאה ותיג

מבחינה תכנית, ישנן שתי גישות המתארות את מניעיו של המנשר התלוי על הקיר. האחת, נעוצה במחאה כנגד ההגמוניה השלטת. הפצתו של הטקסט במקומות פומביים והמוניים הנגישים לעם ה"פשוט" נועדה ליצירת דרכי תקשורת המצויות מחוץ למעגלי השליטה והפיקוח של ההגמוניה השלטת על מנת להפיץ את התכנים החתרניים. גם האנונימיות המלאה או החלקית מעידה, לעתים, על אופייה החתרני של כתיבה זו לדברי הבדיג (Hebdige, 1979), לחמן (Lachmann, 1988) ודרנל (Darnell, 2002).

גישה שנייה נעוצה באיתור סממנים של תיג ו"סימון טריטוריה". לפי גישה זו, המוצגת אצל גרוס וגרוס (Gross & Gross, 2000) ובדברי גרוס, וולקוטץ וגרוס (Gross, Walkosz & Gross, 2002), לכתיבה על קירות יש רכיבים המסמנים את ה"טריטוריה" של תת-קבוצה חברתית המיוצגת בטקסט. השיטות שבהן המוען "מתייג" את עצמו ואת דבריו, מאפשרות לזהות את הקבוצה החברתית שהוא שייך אליה ואתה הוא מבקש לייצג. ה"תיג" הוא "מאבק לכבוד, מאבק להכרה, הבלטת הייחוד של תת-הקבוצה בדרכים יצירתיות", כפי שטוענים גרוס, וולקוטץ וגרוס

(שם: 15). המקומות שבהם מופץ הטקסט נועדו לסמן את גבול השיוך של תת-הקבוצה החברתית. אנשי הקבוצה, הרואים את הכתיבה על הקירות של ה"מוען שלהם" ובמקומות הפומביים-ציבוריים "שלהם", חשים שהמוען משמש כפה לכל תחושותיהם (תסכול, אי-נחת, כעס, פחדים) ואילו הקוראים ה"אחרים" נשארים מחוץ למעגל החברתי-שבטי שיוצר התיג.

ההבדל בין שתי הגישות הוא, שהגישה הראשונה מבקשת למצוא קווים של מרד ומחאה בטקסט הנכתב בשל השימוש במדיה של כתיבה על הקירות. לעומת זאת, הגישה השנייה מוסיפה את אלמנט הבידול הסוציולוגי-פסיכולוגי באמצעות התיג כאחד ממאפייניו של הטקסט. אולם באותם מקרים שבהם מדובר בנידוי וחרמות, צריך לאמץ את קביעתו של בסט (Best, 2001) הטוען שאלו שני צדדים של מטבע אחד: הן המרי כלפי ההגמוניה השלטת והן הזיהוי הייחודי והנבדל של תת-הקבוצה המיוצגת על ידי התיג. במילים אחרות, החרם מוציא מן הכלל החרדי את סממני ההגמוניה השלטת ומשמר את העדה החרדית כקהילה מבודדת ואוטונומית.

מקורות

אריאלי, ק. (2005). "אבן מקיר תזעק", בתוך: פשקווילים, מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי. עורכת: בהרזי ברעז, נ. תל אביב: הוצאת מוזיאון ארץ ישראל.

בהרזי-ברעז, נ. (2005). פשקווילים, מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי. תל אביב: הוצאת מוזיאון ארץ ישראל.

לוי, א. (1988). החרדים. ירושלים: הוצאת כתר.

מוצ'ניק, מ. קנטור, ה. (2000). "על תארים ייחודיים לנשים ולגברים במודעות החרדים", בתוך: בלשנות עברית, 45.

ניר, ר. (1999). "טוריקה אלקטוראלית בישראל: אנטומיה של סיסמת בחירות", בתוך: העברית שפה חיה ב. עורכים: בן-שחר, ר. טורי, ג. תל אביב: הוצאת המכון לפואטיקה וסמיולוגיה ע"ש פורטר והקיבוץ המאוחד.

פרידמן, מ. (2005). "פשקווילים ומודעות קיר בחברה החרדית", בתוך: פשקווילים, מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי. עורכת: בהרזי ברעז, נ. תל אביב: הוצאת מוזיאון ארץ ישראל.

קנטור, ה. מוצ'ניק, מ. (2004). "שימושי לשון ייחודיים במודעות העדות החרדיות", בתוך: מחקרי מורשתנו. ב-ג.

שפירא, צ. (2005). "לשון הפשקווילים", בתוך: פשקווילים, מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי. עורכת: בהרזי ברעז, נ. תל אביב: הוצאת מוזיאון ארץ ישראל.

Abeck, E.L. & Buckley B.E. (1943). *The Handwriting on the Wall*. London: Greenwood.

Best, C. (2001). Reading graffiti in the Caribbean context. *Journal of Popular Culture*, Vol. 36. (pp 123-139).

Darnell, J.C. (2002). Scopes and the roles of informal writing. *The Journal of the America Oriental Sociolity*, Vol. 122. (pp 885-921).

Hebdige, D. (1979). *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen.

Gross, D. & Gross T. D. (2000). Tagging: changing visual patterns and the rhetorical implications of a new form of graffiti. *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 50. (pp 50-269).

Gross, D., Walkosz B. & Gross T. D. (2002). Language boundaries and discourse stability: 'tagging' as a form of graffiti spanning international borders. *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 54. (pp 275-289).

Lachmann, R. (1988). Graffiti as Career and Ideology. *The American Journal of Sociology*, Vol. 22, (pp 229-250).

סורו מן אהלי הדשעים האלה... סורו
איסור חמור ביותר אי
להחזיק מחשב!

אינטרנט

מביא

סדרת

האויב מס' 1 של עם ישראל.
מי שמחזיק פלאפון לא כשר
ישא באחריות!!!